

vilkår før 1788 i »Bondens ret og bondens pligt« og historikeren Erik Ulsig gennemgår dyrkningssystemerne i »Danmark som landbrugsland forud for landboreformerne«. I sin gennemgang »Landboreformerne. Forudsætninger, forløb, følger,« får historikeren Steen Busck udnævnt kronprinsens regering til »sikkert den dygtigste regering, Danmark nogensinde har haft«. Grundlaget for denne dom forekommer ikke ganske velbegrunderet ud fra den iøvrigt glimrende gennemgang af alle landboreformerne, men må vel forklares med Steen Buscks meget positive vurdering iøvrigt af stavnsbåndsløsningen som epokegørende reform. En vurdering som nærværende anmelder ikke deler, og som også sættes under debat i festskriftet for Jens Holmgaard, *Alt på sin rette plads* fra 1990. Økonomen Holger Gad fortæller om den økonomiske udvikling for dansk landbrug i de to hundrede år siden reformerne, økonomen Jon Vibe-Pedersen tager sig af »landbrugets økonomi – aktuelt og fremtidigt«, mens sprog- og litteraturforskere Viggo Sørensen og Ole Bruhn sammen med musikhistorikeren Kirsten Sass Bak behandler bondens sprog, sang og kultur i samme periode.

Derefter følger naturvidenskabsforskerne og medicinernes bidrag. Peder Helms fortæller om »bondens mad«, mens Martin Iversen beskriver »lunge sygdomme og allergi som erhvervs sygdom hos danske landmænd«.

Kristian Dalsgaard fortæller om udviklingen i landbrugslandskabet fra stavnsbåndets tid til i dag, Per Nørnberg beskriver vegetationens betydning for forsuring af jordbunden, og Mogens Gissel Nielsen gennemgår i sit bidrag landbruget som økosystem. Ole Christensen og Janice Glenna Mather behandler, noget uformidlet, spørgsmålet: »hvad kan faunaen fortælle os

om det dyrkede lands tilstand« i deres bidrag ud fra en eksemplificering af regnormenes liv. Lise Brunberg Nielsen beskriver »Fritfluen – en lille flue af stor betydning«, B. Overgaard Nielsen fortæller om »Insektangreb på græssende kvæg – i økologisk og praktisk perspektiv, Jens Peter Hjorth om »DNA-teknologi i husdyrbruget – forventninger og forvrængninger«, og Carsten Poulsen beskriver »DNA-teknologi i planteforædlingen«.

Når man først har resigneret og givet afkald på at få fremkaldt et helhedsbillede af alle enkeltkomponenterne, så er der mange spændende og inciterende synspunkter og informationer at hente i denne bog, og Aarhus Universitet bør især roses for den tværvideenskabelige indsats, som ligger bag foredragene og den foreliggende bog. Jeg synes, at bogen dokumenterer, at de enkelte videnskabsgrene i høj grad kan have glæde af et samarbejde, men også at et sådant samarbejde fremover bør ske langt mere integreret i selve forskningsprocessen.

Finn Stedal Pedersen

Jens Holmgaard: *Alt på sin rette plads. Afhandlinger om konjunkturer, statsfinanser og reformer i Danmark i 1700-tallet*. (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1990). 330 s.

Ovenstående værk er et festskrift i anledning af tidligere landsarkivar Jens Holmgaards 70års dag. Man har valgt at hylde arkivaren og historikeren Jens Holmgaard ved utraditionelt at genoptrykke en række af fødselarens egne artikler igennem årene i forskellige tidskrifter og at lade denne selv stå for udvælgelsen. Resultatet er blevet en samling af så godt som alle fødselarens artikler vedrørende landbrugshistoriske

emner, mens artiklerne vedrørende kirkehistorie og arkivvæsenet er udeladt.

Da en væsentlig del af Jens Holmgaards indsats som historiker igennem årene er sket indenfor landbrugshistorien og i artikelform, er resultatet blevet et godt, tematisk helstøbt værk, der fortjent klarificerer Jens Holmgaards indsats på det landbrugshistoriske felt.

Værket afsluttes med en bibliografi over Jens Holmgaards arbejder indtil 1990, hvoraf også hans øvrige indsats på det historiske felt fremgår. I forbindelse med det foreliggende værk kan der være grund til at fremhæve udgivelsen i 1969 af *fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens dagbog 1786 til 1797* samt den lange række af sobre, men kritiske anmeldelser af andres landbrugshistoriske værker, som igennem årene er kommet fra hans hånd.

Den sobre, grundige kildebaserede fremstilling i artiklerne er formentlig også en medvirkende årsag til, at de kan bære en samlet udgivelse i 1990, selvom de er blevet til over en lang årrække siden 1954.

Valget af tema er godt, og er som helhed fulgt, idet alene beretningen fra 1957 om den tragikomiske danske handels ekspedition til Nordamerika 1783 kan siges at falde udenfor temaet, mens nærværende anmelder gerne havde set artiklen fra Bol og By i 1983 om kapitelstaksters tilblivelse medtaget i samlingen.

Festskriftet viser klart, at Jens Holmgaard er 1700tallets historiker, ligesom det både af hans egen indledning og af artiklerne fra den første i 1954 om de nordsjællandske landboreformer og statsfinanserne til titelartiklen fra *Fra Viborg Amt 1988* om stavnsbåndsløsningen og den store omstilling i dansk landbrug fremgår, at et hovedærinde har været at påpege, at motiverne for gennemførelsen af landboreformerne, herunder også stavnsbåndsløsningen,

ikke var humane og liberalistiske, men økonomiske, her specielt hensynet til statens skatteindtægter.

Det fiskale interessemotiv bag landboreformerne er dog i de seneste fremstillinger nedtonet til et af flere sammenfaldende motiver inden for datidens erhvervspolitiske og finanspolitiske horisont, men tilbage står, at Jens Holmgaard i forskningstraditionen er en væsentlig forudsætning for opgøret i nyere tid med den etablerede tolkning af landboreformernes baggrund.

En anden linje, som viser sig ved den samlede genlæsning af artiklerne, er påvisningen af, at stavnsbåndet ikke blev indført i 1733, men faktisk må formodes at have været gældende allerede fra landmilitsens indførelse i 1701. Det sidste har dog stadig hypotesens form, og det var at ønske, at Jens Holmgaard i sine fremtidige arbejder kan nå til klarhed på dette punkt.

Trods nedtoningen af stavnsbåndsløsningens betydning og trods ændringen i vurderingen af motiverne bag de samlede landboreformer er det ikke et skønmaleri af forholdene under det gamle fællesskab, som vi præsenteres for i Jens Holmgaards forfatterskab om 1700tallets Danmark, tværtimod fortælles der om en hård, barsk og dyster tilværelse, når der fortælles om eksercitsen ved landmilitsen, flugtforsøgene fra fødestavnen i stavnsbåndstiden og om den økonomiske udnyttelse af bønderne fra godsejeres og statens side. En stor del af eksemplerne tages fra Jens Holmgaards egen slægtsbaggrund i Fjends og Sallings herreder, hvad der er med til at dokumentere et andet forhold i forfatterskabet, nemlig at det ofte lykkes på en fornem måde at forene lokalhistorien med rigshistoriske perspektiver.

Sammenfattende må det siges, at selvom der er tale om gammel vin på gamle flasker, så er det godt, at den nu

2er samlet i denne nye tønde til vedervægelse for kundskabstørstige sjæle.

Finn Stendal Pedersen

DET 19. ÅRHUNDREDE

Flemming Mikkelsen (red.): *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*. (Modtryk, 1986). 365 s., ill.

Dansk historieskrivning har været konsensushistorieskrivning og er det for en stor dels vedkommende endnu. Med konsensushistorieskrivning mener jeg en historieskrivning, der fokuserer på og fremstiller harmoni trods store sociale forskelle, ikke spørger om, hvorfor det ikke gik anderledes end det gjorde (kontrafaktiske spørgsmål), nedprioriterer eller negliger konflikter til fordel for, at sådan var det nu engang. Ind i den tradition kastede Jens Engberg i 1973 en brand med sin bog »Dansk guldalder eller oprøret i tugtrasp- og forbedringshuset 1817«. Bogen førte til livlig diskussion og vandt især genklang i den unge historikergeneration og har båret af den fagkritiske bølge ført til konfliktforskning ikke mindst i en række historiestuderendes opgaver og specialer. Derimod har det knebet mere med at få den historiske konfliktforskning fulgt op blandt ældre historikere. Det afspejler sig på sin vis også i denne store antologi om »Protest og oprør«. Den er overvejende skrevet af yngre historikere, og så sociologer og politologer, for hvem konfliktvinklen er meget mere almindeligt anvendt på et givent stof. Antologien udspringer af et projekt om de kollektive aktioners historie i Danmark, som blev startet i 1982. Efter et seminar i april 1984 på Sostrup slot blev de her foreliggende 14 bidrag bragt i trykken.

Noget enhedspræg har antologien ikke fået. Redaktøren gør det i indledningen klart, at projektet skulle være pluralistisk i sit valg af metode og teori. Når hertil lægges den lange tidsramme med et vidt forskelligt kildemateriale, er det ikke uforståeligt. Alligevel kunne man godt efterlyse nogle mere systematiske overvejelser fra redaktørens side med hensyn til, hvad der fremlægges. En skelnen land/by-fænomener er en måde at gøre det på. Bliver både by og land ligeligt dækket i de knapt 300 år, som antologien dækker? Nej, det gør de ikke. En anden skelnen, der kunne være anvendt, var social differentiering, for antologiens bidrag beskæftiger sig ikke kun med de lavere sociale lag eller underklassen. Her kan som eksempler blot tages Vagn Wåhlins »Opposition og statsmagt«, hvor det er »mellemlagen«, der indtager den fremtrædende plads under den senere enevælde, samt Peter Gundelachs og Ole Borres bidrag sidst i antologien. Gundelachs græsrodde og Borres protestgeneration består ikke af underklasse, hvis ikke den skal være defineret meget bredt, men af mellemlag. Heller ikke for forskellige sociale lags vedkommende er der dækning perioden igennem.

Dette afspejler ikke antologiens mangler, men det enkle forhold, at der »store uopdyrkede områder og perioder i Danmarkshistorien, der givetvis har været præget af kamp og undertrykkelse« (indledningen s. 7). Derfor må man også nok så kraftigt med redaktøren understrege, at det endnu er »for